

ЛЕВКО РОМЕН

ЖОВТОСИЛ

ДРАМАТИЧНА П'ЄСА

СЛАВУТА

1965

„Пр'єсу „Жовтосил” Левка Ромена видано за матеріальною допомогою Українського Драматичного Ансамблю в Едмонтоні.

ЛЕВКО РОМЕН

ЖОВТОСИЛ

ДРАМАТИЧНА П'ЄСА

ІЗ ДІЙ УПА

diasporiana.org.ua

СЛАВУТА

ЕДМОНТОН

1965

LEVKO ROMEN

ZHOVTOSYL

a dramatic play

on the Ukrainian Insurgent Army

(in the Ukrainian language)

Надруковано 500 примірників у
Alberta Printing Co.

Slavuta Publishers, 10920 - 60th Avenue, Edmonton, Alberta

Printed in Canada

ПЕРША ДІЯ

Вулиця на кінці села (царина), тин із перелазом, за тином — садок. Ліворуч з-поміж дерев помітний причілок хати.

Пріся, Оксана, дівчата, Івасик. Пізніше — 1-ий (Юрко), 2-ий і 3-ій партизани і Варивон.

ПРІСЯ (переступивши через перелаз, стала серед вулиці і каже до Оксани, що теж поперед дівчат переступає через перелаз, а за нею кілька дівчат видно із-за низького тину).

Оксано, дівчата — ходіть. Гляньте — он по дорозі якісь ідуть сюди. . . Але чого вони — то стануть, то присядуть, то знов ідуть?

ОКСАНА (махає рукою). Хлопці, ану хутчій сюди. Подивіться.

ІВАСИК (хлопець років 16-ти, перескочивши за Оксаною через перелаз, глянув по дорозі). Тихо, хлопці! То якісь не наші. Сховайтесь. (Відбігає в садок, де кілька менших хлопців, зникають зі сцени).

1-ша дівчина. Ходімо й ми, дівчата.

ПРІСЯ. А чого? Зачекай — подивимось.

ОКСАНА. О, глянь — уже сюди йдуть.

ПРІСЯ. Ну, добре, — зійдемо з дороги. (Відходять через перелаз до садка).

Через якийсь час із правого боку виходять двоє з крісами в руках, розглядаються, підходять до перелазу.

1-ий. Добридень вам, дівчата! А чого ви ховаєтесь, підійдіть ближче! (Дівчата підступають трохи ближче до перелазу).

ПРІСЯ. Ну. . . добридень! . . . А чого вам?

1-ий. Та хочемо побалакати. . .

2-ий (до першого напівголосно). Питай.

1-ий. Хочемо довідатись, як тут у вас. . .

ПРІСЯ. Як у вас, так і в нас: мороз у Петрівку. . . Падав хлопець із коня, але — хіп за гривку! (Дівчата хіхікають, голоси: „Ну й вицигорна та Пріся”).

1-ий. Ну от. . . почекай. . . Чи сьогодні у вас. . .

ПРІСЯ. Чи й у нас неділя? . . . Ну, так що ж — коли пісна, бо й досі Петрівка. . .

1-ий. А бодай тобі, дівчино, абищо. . . Ти от скажи, чи не проходили тут якісь. . . банди? (У цей час підійшов 3-ій із крісом, став поруч, розглядається).

ПРІСЯ. Ні, не проходили, оце ви — перша.

1-ий (ніби ображено). Що ти кажеш. . . Ми не банда, ми — повстанці.

ОКСАНА. Ну, Прісю, чого ж ти їздишся? Бачиш — це ж наші.

ПРІСЯ. Але ж їм якісь банди потрібні.

1-ий. Ну так. . . То вороги народу — банди фашистів. . .

ПРІСЯ. Свят, свят! . . . За яких це питаєте — „хвостистів”? Може й за рогатих?

1-ий. Жартуй собі... Ми за тих питаємо, що то баламутять народ.
ПРИСЯ. А я думала, що тільки дівчат баламутити можна. А то є такі, що й народ баламутять!

ОКСАНА. Ми на цьому добре не знаємось. По-нашому — є свої і не-свої.

2-ий. Так, так! Ми — свої, тобто — ваші!

ПРИСЯ. Ну, ну... хай. От ви кажете, що ви — наші. А за що ви воюєте?

1-ий. За що?... Ну вжеж за народ, за народню владу.

ОКСАНА. То й за Україну?

1-ий. Еге ж... Проти німців і фашистів.

2-ий (наполегливо). Ну, добре — банд не було... А німці були?

ПРИСЯ. А чого їм сюди? Вони коло залізниці товчуться.

3-ій. А скажіть хоч, як далеко до наступного села?

ПРИСЯ. Та, може, ще до вечора дошвендяєте (дівчата хихочуть).

ОКСАНА. А вам чого туди?

1-ий. Бо нас цілий полк іде, партизанів. Треба ж усім розміститися.

ПРИСЯ (щось Оксані шеннувши на вухо, каже ніби зовсім поважно).

О-о!... тепер ми бачимо, що ви он-які, зовсім — наші. Ну от ти... як ти вже такий — наш, то скажи, як тебе звати?

1-ий. Мене?... Юрій, тобто — Юрко. А тебе — як?

ПРИСЯ. А мене — Прися... тільки де ви такі взялися? (дівчата хихочуть та півголосом між собою говорять).

1-ий (відступивши трохи набік, притишеним голосом до тих двох).

Ви даліше йдіть. Я сам їх більше і краще розпитаю...

3-ій (до 2-го). Ну... пішли! (Виходять далі по дорозі ліворуч).

1-ий (до Прісі). Іди по сюди, вицигорна, я з тобою про щось іще побалакаю.

ПРИСЯ. Ну, добре... (до дівчат). Ідіть, дівчатонька, до нашої хати, а я ще трохи послухаю, яку він мені правду збреше (дівчата зникають за рогом хати).

ЮРКО (він же 1-ий). Та не ховайся. Ходи ближче.

ПРИСЯ (стає на перелазі). Ну... чого ти ще не доказав?

ЮРКО. Та не бійся, зійди сюди. Я — щось по секрету...

ПРИСЯ. Зійду, як скажеш мені щиро правду. Чи ти в Бога віруєш?

ЮРКО. Так — вірую! Мене мати навчила вірити й молитися Йому, Милосердному...

ПРИСЯ. Он як... Ще скажи: „Присяй-бо, вірую”, — тоді зійду.

ЮРКО. Присягаю Богові, що вірую в Бога і люблю наш знедолений край і народ!

ПРИСЯ (зідхнула з полегкістю, зійшла з перелазу). Ну, то хутенько каж, що ти хотів ще сказати.

ЮРКО. Я бачу, що ти догадуєшся, хто ми. Отож, я не хочу вже з ними бути. Я — із своїми хочу бути... Поможі мені до них дістатися.

ПРИСЯ. І це ти щиро кажеш?

ЮРКО. Присяй-бо, щиро!

ПРИСЯ. А ну, глянь на мене. Хай я побачу, чи щирі в тебе очі (Юрко вдивився в неї, Прися зашарілась). Ой, годі!... Бо ще наврочис.

ЮРКО. Так само й кріс оцей щиро служитиме нашій справі.

ПРИСЯ. Угу... Це мені трохи чудно, кажеш — служитиме. А чого ж ти до цих харцизів пристав?

ЮРКО. А того, щоб тут швидше бути... між своїми. Я ж — тутешній.

Та про це — пізніше... Бо це довго...

ПРИСЯ. Ой, пробач мені... Вірю, уже вірю. Чекай, я подумаю...
О, ходім до нас, — я покличу Оксану... Може до тітки Уляни заведемо. (Обоє переступають через перелаз і зникають за рогом хати).

Сцена якийсь час порожня. Потім зліва виходить скрадливою ходою Івасик, дивиться направо з-під долоні. Звернувшись уліво каже до невидних на сцені хдошців.

ІВАСИК. Хло-о-пці! Ще там нікого не видно. Я пройдуся... Як їх побачу — свисну! (Виходить праворуч).

Через якийсь час ізліва повертаються 2-ий і 3-ій, що туди були вийшли. Озираючись навколо, підходять до перелазу, заглядають у садок.

3-ій. Ну от тобі й раз... Це удівітельно. Де він подівся?!

2-ий (побачив здалеку Івасика — на сцені не видного — кличе) Гей, хлопче, а йди лишень сюди!

ІВАСИК (увиходить з правого боку, трохи несміливо). А нащо я вам?

2-ий. Тут був наш товариш... Чи не бачив ти, куди він пішов?

ІВАСИК (тим часом підходить до перелазу, стає на ньому і тоді каже). А хіба я командир йому?

3-ій. Ти не грубіянь. Кажі!.. ти знаєш, де він.

ІВАСИК (зіскочивши раптово з перелазу в садок). Хоч би й знав, то не сказав би.

3-ій. Ах ти, мерзотнику! (Івасик утікає ліворуч і зникає).

2-ий. Та годі з ним... Хай йому біс. Ходімо до своїх...

3-ій. Ходім... а з чим? Ну, не казав я тобі... тоді, пам'ятаєш, як питав командир, чи цей, Юрій, сто процент — наш...

2-ий. Та як же ти його пізнаєш?.. А може він ще вернеться...

3-ій. Уже як він сказав, що він — місцевий, то я вже йому не вірю.

2-ий. Пожди... Як він знає тутешні місця, то як було його не взяти? Це ж нам дуже помічне.

3-ій. А я тобі кажу, що всі тутешні націоналізмом затруєні.

2-ий. Так він виказався з ВУЗ-у і з Комсомолу... Щоправда, він — мобілізований, а не доброволець. Але причина — хотів кінчати ВУЗ...

3-ій (глянувши ліворуч). Он якийсь іде. Розпитаємо його.

ВАРИВОН (виходить зліва, має сакву через плече, із ципком). Добридень... добрим людям!

2-ий. Добридень, добридень! Я щось хочу спитати вас.

ВАРИВОН. Питайте. Що знаю — скажу.

2-ий. Тут зостався був наш товариш коло дівчат, щоб розпитати їх.

А ми от із села вернулись, а його нема. Може десь ви його бачили?

ВАРИВОН. Та почекайте... А хто ж ви такі?

2-ий. Ми — партизани, свої, тобто — ваші...

ВАРИВОН. Та я розумію, тобто — повстанці... Але тепер тих повстанців... го-го! стільки розплодилось... І все на нашу голову.

2-ий. Ні-ні, дядю. Не на вашу, а на германа голову. На фашистів.

ВАРИВОН. На германа, кажете... А як поживитись, чи ще чогось — до кого підете? Таки до того ж мужика...

- 3-ій (ледве стримуючи нетерпеливість і гнів). А хіба ж ми не за вашу свободу воюємо? . . . А ви . . . якусь ерунду порете.
- 2-ий (примирливо). Пожди, не гарячись. Дядя, як зрозуміє . . . (до Варивона). А герман хіба вам дає? Він же вас ще й обдирає . . .
- ВАРИВОН. Авжеж . . . Чи ж я кажу, що то не халсра . . . Та хоч те добре, що він із тим не криється . . . А ви ж — за яку владу?
- 2-ий. Ми — за народную владу . . . Щоб сам народ собою правив.
- ВАРИВОН. О, тепер усі — за народню . . . Але — каже одне, а про інше думас . . . То яка ж ця ваша „народня“?
- 2-ий. Народная — як сам народ вибирає такі комітети, значить.
- ВАРИВОН. У-гу . . . А я собі, грішним ділом, подумав, що може ви за ту, що вже тут була та нам давить і церкви була позачиняла . . .
- 2-ий. Не, дядю, це не так . . . Ви не зрозуміли. Може, як де не було парафії, а церковні будинки порожні стояли, то, може, та влада для чогось іншого хотіла їх використати. Бо, як свобода, — примусу нема: хочеш — вір, а як ні — слувати ніхто не силує.
- ВАРИВОН. Та воно звісно, хто сам не вірує, то де ж би тих, що не вірують, ще й силував. Він ще їм дякуватиме.
- 2-ий. Дядю! Ви не сумнівайтесь. Таж тепер там і церкви відчинені і патріярх є.
- ВАРИВОН. Щось воно мені чудне . . . Що то за влада — і Бога не визнає . . . і, кажете, патріярх є.
- 2-ий. Отож і значить — народная . . . Бо свобода, бачте, всім.
- ВАРИВОН. Еге . . . Оці саме їхні „свободи“ усякій босоті нам у печінки в'їлися.
- 3-ій. Удивітельно, як цей дядя грубіянить. (До Варивона). Ти думаєш, що свобода на те, щоб тільки себе . . . себе тільки знати?
- 2-ий. Пожди, пожди . . . не спіши. Ми з дядею договоримось. (До Варивона). Ну, дядю, скажіть щиро, — може вам німець миліший?
- ВАРИВОН. А хіба я це кажу? Він таки сам добре подбав — залити нам сала за шкуру. Хто й хотів був йому вірити, то далі вже — годі.
- 2-ий. Ну, от бачите . . . Ви проти німця і ми — проти. Отже — нам по дорозі. Правда?
- ВАРИВОН. А я не знаю . . . Чи ви визнаєте наше право, чи ні.
- 2-ий. А якого ж вам ще права? Раз власть — народная, то й зветься „народная демократія“ . . . То що вам там ще не подобається?
- ВАРИВОН. А хоч би й ота комунія їхня.
- 3-ій. Таж то ще не комуня. То — „переходная стадія“ до комунізму.
- 2-ий. І то добровільний перехід до гуртового користування. Це ж — прогрес, розумієте? Перехід до обробки землі машинами . . .
- ВАРИВОН. Знаєте що, люди добрі? Ви йдіть собі своєю дорогою, а я своєю . . .
- 2-ий. А куди ж ви, дядю?
- ВАРИВОН. А от ради неділі пройдуся . . . Може в лісі де й грибка знайду.
- 2-ий. А нашого товариша ви таки не бачили?
- ВАРИВОН. А де б я міг бачити? Сходив до Церкви, потім удома побідав та й іду оце собі.
- 3-ій. Годі . . . Тільки час дурно прогаяли . . . Пішли.
- 2-ий. До побачення, дядю . . . А ви подумайте. (Рушили. Спинились).

- 3-ій. Ну чого? Знов з пустаго в порожнє?
- 2-ий (підступивши до Варивона). Ще скажу вам щось, дядю. Чи ви подумали собі — як же нам проти двох сил іти? Німець тепер — сила, і Советський Союз — ще більша. . . Щоб Німця звоювати, треба нам із Советами помиритись. То тоді й Україна буде. Ну, подумайте, чи ж не так?
- ВАРИВОН. То й що з того? . . . Ми — як той дряпоштан: хто його зо-зла бере, того він добре вколе. . .
- 2-ий. Що то за дряпоштан?
- ВАРИВОН. А от: ітимете лісовою доріжкою, звернете трохи набік до мочарів, то й побачите такі кущі, що вже цвітуть. . . Жовтим цвітом. . . Та захищають той цвіт — колючками.
- 2-ий. Ну-ну. . . Алеж ви — люди, думати вмієте. То й міркуйте — хто вам ворог.
- ВАРИВОН. Нам кожний — ворог, якщо нашого права не визнає.
- 3-ій. Удивітельно — нащо ти час гаєш? Кому проповідуєш? . . . Тож — стовп. Пішли!
- ВАРИВОН. Хай і стовп Але й стовп на щось придається. . . На нього й спертися можна. . . Ет! . . . (махнув рукою). Ви — своє, а я — своє (рішуче повернувся і пішов праворуч, у село).
- 3-ій (провівши гнівно очима Варивона). Ну, — що бачиш? Договірися? Ти й досі віриш у його „гриби”? Бач, не до лісу пішов, а чогось вернувся. . . Ні! . . . Якогось добре перевіреного хохлика сюди конче треба послати.
- 2-ий. Нащо? Що він pomoже?
- 3-ій. Щоб нашим тут оком і вухом був. . . От коли б отого, як його, що все ніби жаргує, а нюхом чує, хто ворог советської власті. Він і тут викриє. . . Тут десь є кубло уністів, що й того, Юрія, мабуть, туди потягло.
- 2-ий. Ти думаєш? Це ти про того, що ще з брянських лісів іде з нами?
- 3-ій. Так, так. . . про нього. То не такий, як цей Юрій. О, ні, безумовно. . . Удивітельно, як ми повірили. . . Таж тут усі — шовіністи і бандити. . .
- 2-ий. А я і на того не дуже надіюсь. Та він ще трохи й не при своїх.
- 3-ій. От, видиш! . . . Значить він чудесно дурника удає. . . Ось і ти повірив. Ні-ні. . . він — умний і дуже хитрий. О-о. . . він зуміє. . .
- 2-ий. Тобто — околпачить їх?
- 3-ій. Ха-ха! . . . Ти „влучно” поцілив. „Околпачит” — це в російській мові хороше слово. Вона — як пророцтво про нашого командира. Ну, пішли. Потом, брат, обговорим.
- 2-ий. А чи командир. . .
- 3-ій. Чи послав? А певно! . . . Ще й не одного. „Проповедник”, он же і „соглядатай”.
- 2-ий. Алеж той, що з брянських, не тутешній і не хохол. . .
- 3-ій. Ото саме й добре. Але він довго жив між хохлами. Він по-їхньому так насобачився.
- 2-ий. От. . . чорт би його взяв. . . Як це ми того Юрія випустили з рук. Що ж тепер командир скаже?! . . .
- 3-ій. Ой. . . За це не подякує!
- 2-ий. Ну. . . ні, — це йому не минеться! (виходять праворуч).

ДРУГА ДІЯ

На другий день. Середина хати. Над столом у кутку — ікони. Юрко, Уляна. Потім — Ігор, Клим, стійковий, Максимко, Пріся, Юхим.

ЮРКО (сидить за столом, перегортає якусь книжку). Так от як сталося...

УЛЯНА (порається коло печі, вона виходить то входить до хати через двері праворуч. Обернувшись до Юрка, ласкаво питає): Як же вам, козаче, спалося? Чи виспались?

ЮРКО. Чудово! Щиро дякую! Добре спалося... От — ніби вже я вдома.

УЛЯНА. А мій старий ще зранку подався кудись. Такий став... не всидить тобі вдома.

ЮРКО. О, коли б то всі так щиро бралися до нашого діла. (Стук у двері, виходить Ігор).

ІГОР. Добридень — добрим людям!.. Як каже дядько Варивон.

УЛЯНА. Добридень, добридень!.. А де ж Клим?

ІГОР. Ішли ми вдвох, але він затримався. Зараз буде. (До Юрка).

Ну, як же тобі „на волі” спалося? Чи не снились якісь мацапури?

ЮРКО (усміхаючись). А... облив! Тепер мацапурам — воля... нічого їм не заборонити... А спалося добре. Мов на світ народився...

УЛЯНА. Вибачайте, що скажу. Бо аж дивно... Ви давно знайомі — і отак раптом один з одним зустрілись?

ІГОР. Так, тітусю. У житті більше буває чудес, ніж люди собі гадають.

ЮРКО. Є примівка така: „Гора з горою не зійдеться”...

ІГОР (у тон йому). А Мохаммед з горою — аби схотів!

ЮРКО (сміється). Чекай... То хто ж із нас — Мохаммед?

ІГОР (усміхаючись і ніби поважно). Та вжеж не хто — хто зволив сам прийти до нас.

ЮРКО. О, ти велику мені честь робиш, Ігоре. Бо я лишень скромний палігрим.

ІГОР. Алеж і вояк... І ми всі — вояки Божі, що йдемо ту гору підклонити під владу Бога нашого!

ЮРКО. Амінь! Нехай це буде сказане в щасливу годину.

УЛЯНА. Я вже казала Прісі... (уриває. Стук у двері). О, хтось іде. (Увіходить Клим, Уляна до нього). Заходьте, заходьте, Климе!

КЛИМ. Добридень усім! (Зробивши салют, сідає біля столу. Виймає з теки папери, розгортає). Так оце, друзі, поміркуймо трохи та зараз же і з Командуванням зв'яжемося.

ІГОР. Скільки я знаю, Командування не радить таких непроханих гостей силоміць зупиняти, але й не пропускати безкарно.

КЛИМ. Не розумію. І „не зупиняти” і „безкарно не пропускати”. Тобто — як? Бити, але не набити?

ІГОР. Я так думаю, що лише в порозумінні з Командуванням. Хай відчують, що вони тут — небажані.

КЛИМ. Отже — пригостити „таки бобом”?

ІГОР. Не виключене. Але обережно.

ЮРКО. Сумно мені чути таку наставу повстанського Командування.

А чом би не чеснути як слід?

КЛИМ. Чекайте. Як уважаєте — скільки їх буде?

ЮРКО. Та десь понад дві тисячі. І свій обоз мають.

ІГОР. Отож бачите, — це ж ціла оперативна одиниця. Де ж нам, дрібними загонами, ставати проти них?

КЛИМ. Та й це може рація. Хай собі йдуть та німцям дороги переходять.

ЮРКО. Ой, ні! — це не добре. Ми, господарі на своїй землі, — і дозволимо їм безкарно блахмана пускати, що от-от вони йдуть „визволяти” від „германа”?

КЛИМ. Ага, то це так розумієте оте „не безкарно”.

ЮРКО. Таж інакше — то був би сором нам, вільнолюбному народові! Отже — дряпнути!

ІГОР. Але обережно. Тактика лявірування і дряпання.

КЛИМ (усміхнувшись). Це, як каже дядько Варивон, мов той дряпоштан: того вколе, хто його чіпає.

ЮРКО. Згадали „дряпоштан”. Хотів би я... (зупинився. Почувся стук у двері. Уляна гукнула від печі).

УЛЯНА. Заходьте!.. Климе, чи можна?

КЛИМ. Авжеж. Там є стійковий. (Увіходять — Максимко, за ним стійковий).

СТІКОВИЙ. Дозвольте — цей чоловік хоче бачити командира.

КЛИМ (до Максимка). Хто ви такий?

МАКСИМКО. Я з поліських партизанів... із повстанців поліських. Нашу сотню ковнаківці розбили.

КЛИМ. Чого хочете?

МАКСИМКО. Прошу — прийміть мене до свого загону... Я за Україну хочу воювати.

КЛИМ. Як звати?

МАКСИМКО. Максимко... Максим Грач.

КЛИМ. З якого села?

МАКСИМКО. А з Бірок.

КЛИМ. Де це? Щось я не чув.

МАКСИМКО (сміється). Та що ви, пане командире? Про наші Бірки не чули? Таж це коло Давидгородка. Гукнути... Бугай зареве — то й у Давидгородку чути.

КЛИМ. А де ж кріс ваш? Чи ви й не мали?

МАКСИМКО (знов сміється). Хе-хе-хе! Максимко не такий дурний, щоб ідучи з ним наноротись на когось (Юрко мовчки приглядається, Максимко зиркнув на нього і трохи зніяковів). А гвінтовку... кріса, значить, я дістану.

КЛИМ. Добре, побачимо. Підете зі мною (до Ігоря та Юрка). То ви потім — до мене. До Уляни). Дякую вам красенько. До побачення! (виходять — Максимко, стійковий, за ними Клим).

УЛЯНА (до Клима. Щастя вам, Боже! Не забувайте нас (виходить за ними)).

ІГОР. Що це за тип, Юрку? Чи не підозрілий він тобі?

ЮРКО. Його поводження не дуже мені подобається. Помічав я, що він бентежився, як зиркав на мене. Треба слідкувати за ним.

ГОР. Ти думаєш?

ЮРКО (у тон йому). І навіть певний, що ті собаки моїм зникненням загурбовані... Отже...

ГОР. Отже й „соглядатаїв” можуть підслати?

ЮРКО. Така їхня тактика — скрізь і завжди. (Уляна увійшла і порасться біля печі).

ГОР. А що, Юрку, кортить тобі заглянути під рідну стріху?

ЮРКО. Ого, ще й як! Це ж неподалік Рівного. Матір хотів би одвідати.

УЛЯНА. Оце добрий материн синок. Вибачайте... Хай вас поцілує за це (підходить і цілує в чоло). Там десь і Данилко наш одвертається, (утерла сльозу і пішла до печі). Загнали десь, Гроди прокляті.

ЮРКО (встає). Дозвольте й мені вам як матері — поцілувати руку (підходить, цілує Уляні руку). Бо хто-зна, чи хутко із рідною побачусь (знов сідає).

ГОР. Ну, а з батьком як?

ЮРКО. Бо-зна, чи живий. Як у 39-му „совети” прийшли, він у польській в'язниці був. Так і не вернувся.

ГОР. А як же ти до них, до ковпаківців потрапив?

ЮРКО. Я вже тобі казав, що в часі евакуації мене мобілізовано. Почув я — питали охочих — піти у рейд, у глибоке запілля. От і думаю: на Волинь — це ближче до своїх. Ми вже чули про тутешню партизанку. А перекидали нас літаками сюди.

ГОР. То тебе й у розвідку пускали?

ЮРКО. Так. Але нерядо. І ніколи — самого. І взагалі тільки тих, хто вмів по-українському... А мені — то все: „Розговорись, розговорись із ними”, тобто із селянами. Треба, кажуть, їх довір'я здобути.

ГОР. Це відома їхня тактика. Москвини хитрі, не те, що німці.

ЮРКО. Ще й така порада: де можна, — ділитись із неселенням здобутим від німців.

ГОР. Відоме „ленінське” гасло: „грабуї награбоване”. Принада на вудочку не погана.

ЮРКО (схвильовано). Давно усвідомив я собі всю оцю огиду. Оцю овечу шкуру вовка.

ГОР. Бачив, але мусів удавати, що не бачиш... Розумію.

ЮРКО. І за це ненавиджу їх!... Поки не придивився, уявляв їх інакшими. Що то за огида — ота „душа на распашку”, оті брудні ланті, що з ними кожний лізе тобі в душу... А отой, гідко сказати, „культ” „материнщини”... той гній московської душі... А попробуй „не любити” цього — і ти вже „шовініст” у них... І за це мушу щиро... щиро віддячитись їм... (При останніх словах підіймає правицю і хоче п'ястком з розгону вдарити, але раптом схаменувшись зідхнув і кладе повільно руку на стіл).

ГОР. Але й повноцінно... Зазнав і я цього добра. Та при першій нагоді „вицприснув” із їхніх рук.

ЮРКО (у тон йому). Щоб віддячитись „старшому”.

ГОР. Звичайно... Але й „германові”, як наші дядьки кажуть.

ЮРКО. „Германові”? Це в тебе ворог число перше?

ІГОР. Чи перше, чи друге — не важно. Це ж вони зогидили той ідеал європейця, і так шділо...

ЮРКО. Ха-ха-ха! Ото створив ти собі „ідеал”. Так ти, певно, нарікав би й на тигра, коли б ти „поплав” на нього „місію” — перевезти ним свій „багаж” культури, а він, невдячний, кинувся б тебе „експлуатувати”?

ІГОР. Глузуй, глузуй... То, на твою думку, європейська культура — мана?

ЮРКО. Не мана, а — сатана, що й „дивілізує” народи всього світу — пам’ятай! — насамперед: мечем і кулею.

ІГОР. Це ти про колонії... Що нема різниці з Москвою.

ЮРКО. Для нас лише та різниця, що Москва — під боком. Тому то це і є — число перше.

ІГОР. Щодо цього — не перечу. Москва тут вірна собі. „Навалісь, ребята!” — і не дають тобі стати...

ЮРКО. Ось тут і є, хоч-не-хоч, — „історія з географією”. „Усе відкрито в нас тюремним ключарам” — пам’ятаєш: у Лесі Українки.

ІГОР. І мусиш лявірувати... „на нашій, не своїй землі”...

ЮРКО (трохи підвищеним голосом). Ох, друже, як це огидно, як тяжко і принизливо душею кривити — перед ворогами. І коли вже ми випростаємо хребет свій... (підвівся і пройшовся по хаті).

УЛЯНА (при останній репліці Юрка уважно слухала, потім підперши рукою підборіддя, похитала головою і каже). Ох, Боже ж мій, Боже! Як то воно справді тяжко та гідко з тими супостатами жити. Бідний же, бідний наш Данилко...

ЮРКО (трохи схаменувшись). Вибачайте, що я трохи розгвинтився. А зазнав я, тяжко зазнав того осоружного життя з отими супостатами. Жити разом, ще й годити їм... Та я ще не так догоджу їм... Ой, догоджу!

ІГОР. Юрку, друже! Не хвилюйся так. Треба більше холодного міркування, то й „догода” твоя показніша буде.

ЮРКО. А... тряця їм у ребра!

ІГОР. Чекай, чекай... Ще й тебе може тряця затрясе, як приїдеш додому, а якась там Киликка — до тебе: „Чекала ж тебе, чекала”.

ЮРКО (раптом споважнів). Мало що не вгадав, бо — Василина. Але — певности не маю. Тільки так піби — здавалось. Та й четвертий рік, як я звідти.

ІГОР. Нехай... Але й не без того, щоб і скрізь на такого козарлюгу не стріляли дівчата „полум’яними набоями”.

ЮРКО. Ет. Байдуже. Я все „імунітет” мав. Не разили... Та й не разитимуть.

ІГОР. Не зарікайся. Доля дуже любить кепкувати з тих, хто дуже хизується. (Далі каже напівспівно). Бо в наш бурхливий вік... ой, скільки ж тих небезпек — нагальних! — чигає на нас... (суриває. Уляна, що перед тим була вийшла, увійшла і стала подавати на стіл обід та припрохувати).

УЛЯНА. Присувайтесь, люди добрі, не погордуйте. Присволяйтесь... чим Бог дав.

ІГОР (присувається ближче). Дякую, дякую. Я то ще — не дуже.

- А от новий гість то, мабуть, зголоднів. А що, Юрку, давно борщу не куштував?
- ЮРКО.** Та... від хліба святого відмовляйтесь гріх. А мені від борщу — тим паче. (Беруться за ложки, їдять. Уляно ще подає, припрохує. У снігах потім почувся тупіт і в хату майже вбігає Пріся, але побачивши Ігоря та Юрка, стихлилась і проказує).
- ПРІСЯ.** О-о... Добридень вам... Смачного!... Я вам, тітуню, забігла сказати, що дядько Кирило... зараз іще не прийдуть додому. Зустріли там Кліма.
- УЛЯНА.** Отгакої! І за обід забуде.
- ПРІСЯ.** А я вже до своїх біжу... (Шепнувши щось Улянї, звернулась до столу і, трохи ніяковіючи, каже). До побачення... друзі! (хутко виходить).
- ЮРКО** (їй навздогін). До побачення! Я дуже й дуже тобі вдячний за допомогу!
- УЛЯНА.** Отака вона. Як не тут, то там. Жвавенька. Але добра дитина. Вона нашим багато помагає.
- ІГОР.** Жвава і розумна дівчина.
- УЛЯНА.** Так... Вона, бідненька, сирота — батька вже не має. А мати її — то сестра моя. Але Пріся добре письменна. Молоденкою бувши, служила в нашій вчительки. І вчителька її дуже любила і в науці багато помогла.
- ЮРКО.** Тож бач — і мені через неї вдалось від тих бузувїрів вирватись... Відразу я з розмови зміркував, що це розумна дівчина. І, дяка Богові, — не помилився.
- ІГОР.** Добре десь було сказано, що та лишень нагода добра, що її вдалося використати. Ти, Юрку, чудову мав нагоду. Не прогав, як іще матимеш... Але вже нам пора. Дякуємо красенько! (устанавлиють від столу, дякують господинї і виходять).
- УЛЯНА.** На здоров'я, на здоров'я, люди добрі! Ідїть з Богом, та заходьте ще. (Це проказуючи, приймає зі столу посуд, потім сїдає на ослонї відпочити, зїдає і сама про себе каже). О, Господи, Господи! І коли вже воно на світі той каламут утихне... І Данилка десь безвісти загнали. Дитину мою любу, таку ж тобі сумирну... Стріляти, у людей стріляти... убивати... Боже, Боже... Та чи ж тільки Данилка... Ох, скільки їх... А Павлунь — мавш: сам на свою голову до тих повстанців погнався. Ще й на Кирила найшло. „Що для народнього діла — буду робити”... Добре це казати. А коло господарства — то вже й нема кому. Усю на мене роботу скинули... Та що ж — Божа воля. Хай і так... Алеж то — тяжко... І страшно... подумати страшно... Діти мої, сини мої!... Господи Боже, — змилосьердся вже над нами, над Україною нашою... Щоб хоч трохи легше дихати стало. (Замовкла, задумалась. У цей час Пріся тихенько відхилиє двері і потім голосно каже).
- ПРІСЯ.** Тітуню! От і добре. Нікого вже нема... Маю вам, тіточко, щось таке сказати, що... Але... мені трохи аж ніяково.
- УЛЯНА.** Та кажи, кажи, моя ясочко. Ти ж досі мені все казала, не таїлась.
- ПРІСЯ.** Тіточко! Я хочу сказати... Мені так шкода... отого Юрка. Він такий... добрий. І, бачте, він не боявся тих бузувїрів!

УЛЯНА. Правду кажеш, доню, — то безбожні бузувіри.

ПРІСЯ. Ой, тітуню, вони гірші бузувіри як турки були і татари. Ті хоч у свого Бога вірили, а ці... так вони у піякого не вірують...

УЛЯНА. Так, так, моя зозулько. Це Божий допуст на людей... щоб схаменулись. Бачиш: вони одкинулись Бога — і мов звірі стали.

ПРІСЯ. А він же з ними...

УЛЯНА. Ой, дитино, — не легко чесному поміж безбожними потрапляти. Ой, не легко... А як ти, доню, з ним добалакалась?

ПРІСЯ. А ось як... Як ото став мені казати, що вже з тими не хоче бути... А ті два, Гроди, що з ним були, пішли собі далі... От і кажу йому: „А ти в Бога віруєш?.. (Зупинилась, прислухалась). Тітуню...хтось іде (У цей час рипнули двері і в хату без стуку увиходить Юхим).

ЮХИМ (старий, із сивою бородою, хреститься на образи; він із щипком, коли жестикулює, то бере його в ліву руку). Слава Богу! Із понеділком вас!

УЛЯНА. Слава навки. З тим і вас вітаю. Сідайте, мо' щось розкажете.

ЮХИМ (не сідає, під час розмови повертається то до Уляни, то до Прісі). А де ж ваш Кирило? Може десь погнався вже?

УЛЯНА. Та де там. От як пішов зранку на село, то й досі нема. Мо' до свояків зайшов... А ви щось до нього?

ЮХИМ. Та... поговорити хотів... Бо з ким тепер поговорити? Усі — як подуріли. Уже й Кирило не той став. Уже й він, як той „розумецький“ Варивон, усе кудись ганяє... А Варивон... знаю, чого він до лісу лазить...

УЛЯНА. Про мого цього вже й не кажіть. Мій Кирило, дяка Богові, такий же статечний як і був.

ЮХИМ. Сількись. Таки був порадочний, поки тих книжечок не начитався. Це ж і йому оця твоя (показує на Прісію) шелихвістка тицяла.

ПРІСЯ. От уже й на мене пеня. А чом же ви їх не „начитались“?

ЮХИМ. Мені — не годиться. Бо то все — од Диявола. Я тільки Священного Писанія слухаю.

ПРІСЯ. Слухали та не сповняли. А чи ж не сказано: „Не упивайтесь вином, у нем же есть блуд“? А ви не тількищо самі „соблазнялись“, а й продавали та ще й тепер „тицяєте“ п'яницям горілочку...

ЮХИМ. Щось ти дуже ніби розумна, а дурне плетеш... А нащо претворив Христос воду у вино в Кані Галилейській? Чи не для пиття? Читала може?

ПРІСЯ. Авжеж — читала... Алеж — у вино, а не — в горілку!

ЮХИМ. Ох, яка ж ти дурна. Та це ж Боже чудо! Що дорожче — вино чи горілка?

ПРІСЯ. Ха-ха-ха! А ваш цар писав: „казьонное вино“, але чуда не скоїлось.

ЮХИМ. Звідки це знаєш?

ПРІСЯ. Скажете — брешу? О, мені вчителька, пані Олена, про все казала.

ЮХИМ. Чув я і знав про ту „пані Олену“... Та що ж? — не всі мене тоді слухали... От і вчила — на нашу голову.

УЛЯНА (гнівво). Ви вже хоч на ту святу людину не ремствуєте. Вона — вже небіжка. . . царство їй небесне! А вчила, як у книжках писано. . . Усі книжки — добрі, і так гарно — послухати їх.

ЮХИМ. О-о, це вже то — ні, не всі. Ті світські — то нечестиві.

УЛЯНА. То по-вашому: не всі книжки правду пишуть?

ЮХИМ. От, що то — неграмотная баба: вона всьому — тільки на-друкуй — і повірить.

УЛЯНА. Ну, годі, годі. Хай і неписьменна. Але я з книжки чую, де правда. От і вона (показує на Прісю) та ще й Данилко мій, такі бувало книжки прочитують мені, що, Боже! . . Так правдиво га жалібно писано, що аж плакати хочеться.

ЮХИМ. А мені з них реготатись хочеться. Це ж — насмешка над грамотними: простою мужницькою мовою. . . і друкувати книжки!

ПРІСЯ. А вам ще й досі кортить, щоб то все було „панським”, „руським язиком”? . . Діду Юхиме, — минулася „монополюба”.

ЮХИМ. Тю на тебе! Чого ти мені все „монополюкою” в очі прискаєш? Та чи ти знаєш, пашекувата, що тільки тоді й порадок був, як був цар. І губерціатор і все начальство — то все з великих, з настоящих панів було. . . А тепер що? Голодранці якісь. . . І вченим язиком говорити не вміють.

УЛЯНА. Але! . . дядьку Юхиме. Годі тим ученим язиком величатись. А босячня в городі хіба не тим язиком наскудиться? А чи не тим язиком гарчало і те начальство, що й до вас колись із наганом присікалось?

ПРІСЯ. Ха-ха-ха! Діду Юхиме, ото ви таким „покланяєтесь”?

УЛЯНА (трохи сердито). Та годі вже. Покиньмо теревені. . . Хоч кажіть, чого хочете, або сідайте та мовчки Кирила ждїть.

ЮХИМ. Та. . . що тут казати. Шкода балачок з бабами. Одне недо-разуменіє. От із Кирилом хотів би поговорити. . . Про те нове войсько, що десь тут до нас іде. Бо, кажуть, — то руське войсько. То хай би Кирило з Климом поговорив, щоб разом — не германа. . .

УЛЯНА. То чого вам іще — з Кирилом? Самі з Климом поговорить

ЮХИМ. Із Климом, кажеш? Та він же тепер таке начальство — більше за губерціатора. Скаже — „шипйон”, розстріляє, і — який тоді суд?

ПРІСЯ (трохи розгнівано). Діду Юхиме! Це вже ви таке верзете. . . як ворог наш.

ЮХИМ. Еге. . . тепер і таке щеня, як ти, до мене: „верзете”. . . А колись і он яке начальство усе до мене „Єфім Іванович” казало. Та що ж. . . не стало того начальства, не стало й уваженія того.

УЛЯНА. Самі ви винні, дядьку Юхиме. Бо ви якийсь химерний стали: одне та й одне. . . Усе про старий лад та про царя торочите.

ЮХИМ. Отож то й бач: не я, люди не ті стали. Тим України треба, тим — ліворучі, або й самі не знають — чого. . . А у Священному Писанні стоїть: „Єдино стадо і єдин пастир”. Розумієш?

УЛЯНА. Та влєж. Пастир — це пастух. То себто — і на люди па-стух?

ЮХИМ. Непонятливая баба. А то ж як? Щоб порадок був, треба — власть. І один тільки цар порадок дасть.

ПРИСЯ. Годі, діду Юхиме. Сиділи б краще в себе та доглядали там свої бджоли, а не ринались когось учити. Коли вже свого Трохима не „просвітили”...

ЮХИМ. Не син то мені, як отця свого не послухав. Про мене — хай і вік там гние із своєю гвинтовкою... Пішов у поліцію, гвинтовку йому видали... Старайся, службу сповняй. Але — ні: і він туди погнався... Щоб і не вертався!

ПРИСЯ. Ну, й нащо ви це кажете? Таж вони ті гвинтовки проти того ж германа звернули!

ЮХИМ. А хіба я що кажу? Звісно, проти германа проклятого. Але — хай би за настоящий порадок, а не за Україну якусь. Її ж ніколи й не було.

ПРИСЯ. Ні — була й буде! А в піснях — не про Україну хіба співається? А про козаків наших хіба ви не чули, про Богдана Хмельницького?..

ЮХИМ. Чому — ні? Чув. І читав... Тож Хмельницький присєднав Малоросію до Росії.

ПРИСЯ. Та й не „присєднав”, а тільки мав союз із тим проклятим царем московським. І „Малоросії” тоді не було, а тільки Україна... Та це ви з тих „руських” книжок вичитали. А кажете: „світських не читаю”.

ЮХИМ. Чому — ні?.. ці читаю. Бо то настоящим ученим язиком писані.

УЛЯНА. Ото лишенько мені з отими балачками... Не пререслухаєш їх.

ЮХИМ. Бо звісно, — баба нетямущая. Розуменія не кожному дано. От її не ти навчаєш. (Указовим правиці показує на Уляну, потім на Прісю), а вона тебе. Таке курча — і вже квочку вчить!.. Ото світ настав, прости, Господи... Тьху!

ПРИСЯ. Вас та Росія так спантеличила, що й нічого вже навколо не бачите.

ЮХИМ. Годі, розумнице, годі. Це тебе, дівчино, спантеличило, не мене...

УЛЯНА (гнівно). Годі вже! Наварякали, та все ка-зна що... І Кирило цих галаків не хоче слухати. Хоче — ідіть собі до командира та й кажіть свої теревені.

ЮХИМ (зібрався виходити). Ну й нащо я того часу стільки вгаїв на балачку з дурними бабами! Ет... Бувайте собі... (обернувся ще раз до Уляни). А Кирилові таки скажи, хай ще сьогодні заїде до мене на пасіку... Думаю, що він не зовсім ще здурів.

УЛЯНА (виряджає його). Ні, ні — Кирило вже зовсім, слава Богу, нарозумився. Ідіть з Богом! (Юхим виходить).

ПРИСЯ (роздратовано). І то всунеться отака мара.

УЛЯНА. Осудовище людське... Та цур йому. Перешкодив тобі. Ти щось оповідала, доню.

ПРИСЯ. Та про того ж Юрка. Що я спитала його, чи в Бога вірує.

УЛЯНА. Ага. Так-так... А він тоді — що?

ПРИСЯ. І він мені так щиро поклявся, титуню, що я зараз же повірила.

УЛЯНА. От бач, моя квіточко, — хто добра душа, то все в Бога вірує.

ПРИСЯ. Титуню! Дайте, хай вас поцілую! (цілує і пригортається до Уляни).

УЛЯНА. Тепер слухай, ластівочко моя, — як це мені сказала, то й матері скажи.

ПРИСЯ (прихилиється до Уляни та ховає обличчя). Ой... матері стидаюсь... Хіба — як знатиму, що й він мене так... жалує.

УЛЯНА. А ти й не подумала, моя бідненька, що може в нього вже є така, що його жалує. Він уже ж — не хлопчик. Та й війна ж тепер, доню.

ПРИСЯ (затремтіла вся, майже крізь плач). Ой, не кажіть цього, тітуню... Я не витримаю (пригортається до Уляни).

УЛЯНА. Ну, от — і нащо це?... Може й дарма себе тривожити.

ПРИСЯ (прислухається). Тітко?... О-о!... Стріляють. Чусте?... Може то наші — на тих?

УЛЯНА. А балачка ж була — з ними не зачінатися.

ПРИСЯ. Побіжу... що там — довідаюсь (прожогом вибігає з хати).

УЛЯНА (йй навздогін). Та бережися там, доню!... Погвалась... Ох, Боже наш, Боже!... (обернулася, згорнувши руки, до образів). Які ж це літі часи Ти нам наслав...

Заслона

ТРЕТЯ ДІЯ

На перехресті доріг. Широкий шлях (тракт). Просто (за трактом) стіна лісу. Праворуч перед трактом — дороговказ із двома під кутом зітрухлявленими раменами, біля нього — пеньок, поруч кущ.

Із правого боку увіходять Клим та Юрко — з кісами, у Клима ще й револьвер.

Клим, Юрко, 1-ий, 2-ий стрілець, Івасик, Ігор, Варивон, потім 1-ий і 2-ий ковпаківець і Максимко.

КЛИМ. Здається, що таби тут... отут маємо з ними зустрітись.

ЮРКО. Так, так — на перехресті, біля трухлявого дороговказу.

КЛИМ. А й справді. Казав Ігор: там поруч пеньок... (Підходить, сідає на пеньок). А подайте но ту мапку (Юрко виймає з військової саківки мапку, подає).

ЮРКО. Та обережно, щоб не подерлась... Бож і вона „ветха деньми“, як і цей дороговказ ще, мабуть, від царя Гороха... Бачте — уже він радше в „земельний комітет“ показує (обидва попеміхаючись розглядають мапку).

КЛИМ. Гляньте, друже (показує ліворуч, там он невеличкий закрут... Визирніть туди... Тільки — увага! (Юрко виходить ліворуч, Клим далі розглядає мапку і каже напівголосно). Так. З того пункту вже вирушили... То вже десь недалеко. Якщо не посунули глухішими дорогами... Побачимо, який то з нього стріляний пес, із того Ковнака... (Підвівся, подивився ліворуч, дашком над очима руку приклавши)...

ЮРКО (увіходить швидко, говорить у поспіху). Ідуть — Ігор та Івасик. Цей здалеку мені махнув.

КЛИМ. Гаразд. Тепер погляньте, друже, праворуч, ген туди по шляху. Пройдіться далі, а я почекаю хлопців.

- ЮРКО. Добре. Якщо треба — дайте сигнал (виходить праворуч).
- КЛИМ (постояв трохи). Ет. . . краще піти назустріч. (Виходить ліворуч. Сцена деякий час порожня. Раптом зліва залунав пронизливий свист. Через декілька хвилин із правого боку хутко увиходить Юрко, потім два стрільці).
- ЮРКО. Пху. . . а нехай йому! . . . Тут, хлопці, зачекаємо. . . Он і сотенний іде. . . (Стають обличчям уліво). Ви спочиньте. Я йду сказати. . . Швидше буде (виходить ліворуч).
- 1-ий стрілець. Мабуть, гості вже недалеко. Щось нашим снішиться.
- 2-ий стрілець. Та вжеж. . . Таких гостей та не почастивати — це не прощениий був би гріх.
- 1-ий стрілець. Але. . . бо ще й — нечемно (обидва сміються. Увиходять — Клим, Юрко, Ігор та Івасик).
- ІВАСИК. А чули, хлопці, як я свиснув? (Ті посміхаються).
- 1-ий стрілець. Звітую: від командира — стежа.
- КЛИМ. Гаразд. Уже знаю. Знайте, друзі: ворог — близько. Їхні стежі от-от надійдуть. По стежах — не стріляти. Підтягнемо свої — то дальших. . . почастиємо. (До 1-го стрільця) Ви, друже, зараз же — до командира: хай буде готовий зустріти. . . він знає, де.
- 1-ий стрілець. Так, друже сотенний! (хутко виходить праворуч).
- КЛИМ (до Івасика). А тобі даю знов почесне завдання: скоч до наших, хай зараз сюди з кулеметом. Та скажи: до тракту — не занадто близько. . . щоб — не дай, Боже — кулемета не втратити. . .
- ІВАСИК. Добре! . . . Уже біжу. . . Але, командире, не бійтесь: ми й близько зуміємо. . . Тут стільки дряпоштану, що та погань не продереться — атакувати. . . А їй-же — богу! . . . Біжу! (вбігає праворуч).
- ІГОР. Але то — жевжик! Це через нього я трохи спізнився із звітом. Пішов він тільки назирнути тих харцизів. . . та й утерся до них. . .
- КЛИМ. Ото шмендик! Він же не мав такого завдання.
- ІГОР. А я, каже, хотів на них зблизька подивитись. Ще з одним і засперечався та язика йому показав. . . а селянці, що це бачили, реготатись почали. . .
- КЛИМ (уриває йому). Хай — потім. . . Отож, друзі, ви тепер — передова стежа. А я своїх іду зустріти. Під'їдемо потім з кулеметом. Сигнал подасте — як їхні колони підійдуть. Самим не стріляти, поки не почнемо. . .
- ЮРКО. Так, друже командире! Це — наш солодкий обов'язок!
- КЛИМ (до стрільця). Ви, друже, зі мною. (Виходить з 2-им стрільцем праворуч).
- ІГОР. Гаразд, друже сотенний! (Стає жартівливо „на струнко” з криком. А потім — до Юрка). А тобі перш за все скажу щось таке, що тебе мов у лихоманці затрясе.
- ЮРКО (усміхається). Ого. . . мене вже струснуло, бо вступ такий урочисто загрозливий. . .
- ІГОР. Не кепкуй, а розтули вуха і слухай: ти, може й несвідомо, підклонив під свою владу і обладу одне дівоче серце. А саме — тієї ж Прісі, що допомогла тобі вирватись із лабет московських. . . Так, так, — не переч. Це мені казав Івасик, що вона все в нього за тебе питає.

ЮРКО. Чекай, — чи не зашироке давш пояснення того, може, зовсім невинного зацікавлення дівчини.

ІГОР. О, ні — мій висновок непомилливий... Тут, хлопче, ціла „психологія“.

ЮРКО. Хай про це — потім. Краще „рци слово твердо“ щось про той „дряпоштан“.

ІГОР. Гаразд, оновім дещо, а підемо — то й покажу його і як просуватись крізь нього треба... По-ученому зветься чомусь „азалея понтіка“. Крім Полісся, ще десь є буцім то на Кавказі.

ЮРКО. Добре, добре... А в чому саме його „сила“... бо це таки „сиве“, хоч і не „кобила“... і що він нам „везе“?

ІГОР. „Сила“ його саме в тому, що він і красно цвітує жовтим цвітом і гарно пахне... та, головню, в тому, що це рідкісна рослина — наш старопоселєць, тобто — автохтон... Отож, бач, як багато він „везе“ нам із своєї давнини і спогадів і згадок... словом — традицію.

ЮРКО. Автохтон... Та й ми тут автохтони... ще й досі свого „географічного простору“ не опанували... Мені сором стає, як про це подумаю...

ІГОР. Чекай... Це таке твоє означення державности?

ЮРКО. Це — наукове: „нарід, що опанував свою географічну територію, творить державу“...

ІГОР. А ми хіба не опанували?... А що втратили, то це було й з іншими. Отже — таки маємо традицію державности, та ще й таку багатющу й славетну.

ЮРКО. Ще й московські гієни живляться.

ІГОР. Вистане й нам.

ЮРКО. На це ще обмаль самої традиції. Ще треба власти в неї такий зміст, щоб він бабив, поривав.

ІГОР. Ідея народньої державности — це висока ідея.

ЮРКО. Це — тільки душшина, хоч і висока. А ти дай у ній намацати — зерно!

ІГОР. Знов тобі приспичило — зерно. Таж саме „ісповіданця віри“ в демократію хіба ж не зобов'язує до гасел: і „земля хліборобам“, і „співвласність у виробництві — робітникам“ тощо.

ЮРКО. Згода — воно само підказує. Але ось це — чи не головне: як недопустити, щоб „пасомі“ тепер чужинцями не обернулися в їхню отару?!..

ІГОР. І за це також не бійся. Таж нам любі сусідоцьки — і північні, і західні — все допомагають: беруть наш нарід так цупенько „до обробки“, що й він славно колючками, мов той жовтосил, колеться.

ЮРКО. Ага, це ти про дряпоштан... Але ж це — відрухово... А де ж свідомість, мета?

ІГОР. Веди, покажи... Як переконаються — і в огонь підуть.

ЮРКО. Ігорю, друже! Дай тебе обійму (обіймає його за попереk).
Друже!

ІГОР. Що це в тебе за телячі маніжності? Що з тобою?

ЮРКО (відступивши трохи). Ігорю, чи ти віриш у передчуття?

ІГОР. У які? Що ти верзеш?

ЮРКО. Не глазуї. От промайнула мені чогось думка, що я з тобою прощаюсь, що вже більше не побачимось...

ІГОР. Свят, свят... Це чудне... Та жени ці думки від себе. Не розгвинчуйся... Пам'ятай: „будьмо — уважні!“

ЮРКО. Дякую, друже. Твоя — зверху!.. То кажи щось більше про той дряпоштан, чи, як ти кажеш, жовтосил...

ІГОР. Ні, зйідімо вже набік, а тоді... (уриває, бо з протилежного боку тракту, з лісу виходить селянин, це дядько Варивон, у руці в нього сукуватий цінок, за сніною — чимала саква. Увійшов, побачив пеньок, сідає на ньому. Ігор, що урвав був мову, озивається до нього).

ІГОР. Агов, дядьку Варивоне! Добридень вам! Як ся маєте?

ВАРИВОН. О-о... то й ви тут. Добридень! Та... не гірше як ви.

ІГОР. А скажіть нам, дядьку Варивоне, чи в цьому лісі багато кущів дряпоштану?

ВАРИВОН. Як де. Ось туди (махнув рукою ліворуч) — більше. Там більш є мочарів.

ЮРКО. То що, він тепер саме цвітує?

ВАРИВОН. Авжеж. У Петрівку є вже його цвіт (помовчав; побачив, що стрільці збираються відійти ліворуч, каже ще до них). А тепер ви дозвольте занитати.

ІГОР. Питайте, питайте.

ВАРИВОН. Нащо ви про цей дряпоштан питаєте?

ІГОР. А на тес, дядечку, що може доведеться хоч за той кущ прихилитись, якщо прийде якийсь „визволитель“ із нами битись (обидва посміхаються).

ВАРИВОН. А хіба що? стая погань таки сюдою є?

ІГОР. Авжеж. І саме є наказ десь отут їх почастивати...

ЮРКО. Таж то „братці“ наші, уже й цілуватись лізуть!

ВАРИВОН. Що правда — то правда. Треба пригостити. Хай — знають... Хай же вам Бог допомагає!

ІГОР. Дякуємо. Слава Україні! (роблять обидва „на струнко“ і потім пританцювуючи ідуть ліворуч. Юрко при цьому промовляє).

ЮРКО. — Ішли дівки з Санжарівки, а за ними два парубки, а собака з маківок: гав, гав! — на дівок...

ІГОР. Го-го!.. ось тобі ціла тічня гавкне... не з „маківок“, а з крісових цівок. (виходять).

ВАРИВОН. Гарні хлоп'ята... І шкода їх. Може й загинуть... І от буде тут кров іллється... Та хай хоч по грибки лажу, де може й християнська нога не ступила ще, хіба може хмородь яка, прости Господи... Це добре, що моїй заманеться інколи тих грибків... Усе ж притчину маю. Хоч воно у вільну часину годилося б і святу Євангелію почитати... Добре, що й стара любить послухати... А так — прийде... ну й із чим? Де ще вони тепер є. Таж це тобі не осінь... А вона: „не старався“... Мало, що тебе той дряпоштан нашкрібає, то ще й вона... Нестеменівський тобі дряпоштан!.. Але — хай... Добре радив той доктор. Ви все ж, мовляв, за грибки чи там за щось інше лісове — не забувайте. Бо такі може якась лиха личина вчепитись: чого, мовляв, лазиш тут, по що?.. А ось — бачте: яку дещицю на-

збирав... Хе-хе!.. Розумну голову мас... Гарно й Василеві операцію зробив... Дай, Боже, щоб хутчій видужував... (задумується). Бідний Василь... Та й усі ми бідні... Обпала нас така тічня... І то з усіх боків... Ідуть „визволяти”, мовляв, а нас то й не питають: чого ж ми хочемо... І визволяють... душу від тіла... О, Господи праведний, захисти... не допусти... Ні, таки дарма я сварився спершу на хлопців — за ті рушниці. Хай мені Бог простить... Такий тепер світ ізнов настав, як за козацьких було часів. Знов тобі — рушниця. Кріс — хлопці кажуть. Хай і кріс... Але не просьба, не сльози, як у тієї жіноти, хай Господь милує. Бо що ті сльози? Тільки розманіжать... Ні!.. Дякую Тобі, Господи, що й сини мої у батька та в діда-прадіда вдалися. Бо де ж: ведмідь, ще ж і не один! — уже не в пасіку — у комору лізе... Таж це гріх би непрощений був од Бога та й од людей сором — цеє бачити і стерпіти мовчки... І то ж — дивн: як то все заметушилось, де ті й рушниці набрались у них. Хоч воно й так — у наших тільки рушниці... А в німця — і гармати, і літаки, і машини всякі... Таки ми — ніби голіруч проти нього. А там, за фронтом, іще такий самий Ірод безбожний (сердито). Ще й посіпак сюди насілає... Бач — який „визволитель”! (Помовчав)... Ще хоч спасенне діло, що на той „пункт” заглянеш та хоч дещо тим бідним мученикам нашим допоможеш... Ох, бідні ж, бідні мученики. (Проказує це все із павзами, коли сердиться, каже голосніше і п'ястуком правої руки стукає в ціпок, що його тримає лівою). Дістає капшука з тютюном, кресало, губку, закурює і каже далі).

ВАРИВОН. І тільки тобі й потіхи, що цього чортового, прости Господи, зілля покуриш... Не злюбила стара цього диму, сердиться... а що його вдієш? Бо — намагайся, не намагайся, — ніяк покинути. Треба на це — спокую (посміхасться). Хе-хе-хе!.. Треба, щоб на цілому світі спокій був, і тоді дядько Варивон покинули б курити... Он воно — як! А — цур йому... Добре то думати, як ніхто не чує... А то б — засміяли... (Мовчки пихкає люльку. Далі знов каже). От якби знав, що таки ніхто не почує, заспівав би і якоїсь іще сумної, хай би той сум так серця не чавив. (Міняє тон, голосніше). А як і почує, то — зась йому до цього! „Здитинився старий”, скаже... А твоє яке, собаче, діло?!.. А щазо Бог і слово дав і голос дав? Он і тварина безмовна — то хоч мичить або пищить, а таки — не мовчить. (Наспівує голосно: „Не мовчить, не мовчить!”... Далі, ніби сперечаючись із кимсь, каже).

ВАРИВОН. А так!.. сам собі, що знаю, схочу — заспіваю!.. Але — годі вже сидіти... Далеченько ще додому. Ще й стогнати доведеться, не то співати... (Підвів голову, озирється. Аж бачить — ліворуч увиходять двоє з крісами і один крикнув).

1-ий ковпаківець. Стой!.. ти хто такий?

ВАРИВОН. То й стій собі... А я ще посиджу.

2-ий к-ць. Та сидіть... ви, певно, втомлений. От скажіть нам, хто ви такий?

ВАРИВОН. Тутешній.

1-ий к-ць. А з якого села?

ВАРИВОН. А з оцього... вам праворуч... бач — ця трухлява рука показує (1-ий к-ць підходить і силкується прочитати: „Жабокр...”).

2-ий к-ць. А скажіть, як у вас: спокійно?

ВАРИВОН. А де тепер спокійно? Хібащо в Бога за дверима.

2-ий к-ць. Ви нам ось тільки що, дядю, скажіть: чи тут близько є німці і чи не шляються тут банди.

ВАРИВОН. Німці, кажете? — тут їх і близько нема. Бо їм що? — город та залізниця потрібна... А що то за банди — то я не розумію, про які це ви банди питаєте...

2-ий к-ць. Ну, знаєте, такі, що з гвинтовками, з рушницями, значить, ходять та граблять...

ВАРИВОН. Ну, то от і ви з рушницями... :

2-ий к-ць. Ми не банда. Ми — партізани.

ВАРИВОН. От-от... Ви кажете, „партізани”, значиться — за якусь „партію” ви... А може ви — парті-зони... Від німців може...

2-ий к-ць. А звідки ви знаєте оте „зони”?

ВАРИВОН. Звідки? А від самих таки „герів”.

2-ий к-ць. А де це вони вас учили?

ВАРИВОН. Та як узяти були до себе. Ще як за того царя валпого воював.

1-ий к-ць (сердито). То ти що — змінив царю?..

ВАРИВОН. Змінив бучу — на онучу... Попойтовхали, але дечого таки й навчили... Ще й живим пустили.

2-ий к-ць. Ну, і правильно, що не стояли за того царя. Він за буржуазію стояв, він народ гнітив, трудящих.

ВАРИВОН. Та звісно, цар кожний — такий. А в вас хіба кращій?

2-ий к-ць. Та що ви, дядю? У нас царя нема... „Отец народо” у нас.

ВАРИВОН. То що — хіба і цей таке велике цабе?

1-ий к-ць (гнівно). Не смій так виражатись!

2-ий к-ць. Остав... Дядя не поняв (до Варивона). Ми — за партію трудящих. Проти фашистів, проти німців, значиться, воюємо... Тож старший мусить бути. Розумієте?

ВАРИВОН. Авжеж розумію... А що так сказав — не погнівайтесь... Бо кому пече, той дмухає.

2-ий к-ць. Натурально, натурально... Тож бач: що вам німці дали?.. І не дадуть! А народная власть визволяти вас іде. От ви, дядю, тільки пригадайте, про кого у вашому селі більше говорять — чи про бульбівців, чи може про рубанівців, чи ще про кого?

ВАРИВОН. Знов пеня на мене... Ніби я такий собі молодик, що й рушницею люблю бавитись.

2-ий к-ць. То ви й про Мельника, і про Бандеру не чули?

ВАРИВОН. Ну, то й що з того? Чув я і про них і про Сталіна чув, а нашу їх Бог на світі тримає — не знаю.

1-ий к-ць (обурено). Я не позволю так виражатись!.. Грубіян!

2-ий к-ць. Не хвилюйся. Дядя жартує (до Варивона). Ви, дядю, запам’ятайте: тільки народная власть вам свободу дасть.

ВАРИВОН. Чудно... А нам самим — що?.. не можна тієї свободи взяти? Ніби так: роззяв рота — хтось тобі готовеньке вкладає?

1-ий к-ць. Та доки ти будеш слухати його грубіянства?

ВАРИВОН. Та... дякую вже. Ніколи слухати... Піду (підводиться поволі).

2-ий к-ць. Ви, дядю, і всім кажіть, що тому і зветься „народная”, що за народ стоїть.

ВАРИВОН. Та вже, мабуть, кожний знає, на кому вона стоїть... Бувайте (виходить нешвидкою ходою праворуч).

1-ий к-ць (очима провівши Варивона, каже). А-а!... всинаць би йому 25 гарячих... Тоді б знав, як стоять за народную власть...

2-ий к-ць. Ну, брат, — ні... То була б „тактическая ошибка”... Інструкцію — нам’ятасш?

1-ий к-ць. Забагато потурання. „Попустительство”. Політика в білих рукавичках.

2-ий к-ць. Вірніш — тактика... Пам’ятай — ми в союзі з демократичними державами... Хоч ми й за диктатуру, а зовемо: „народная демократія”.

1-ий к-ць. Чепуха!... От і візьму його „на мушку”... „Не лимонічат!” — пригадуєш?... „Шальная пуля” — поміє?

2-ий к-ць. Як хоч — аби влучно. (1-ий к-ць виглянув направо, присідає, цілиться, стрільнув).

1-ий к-ць. Готово... Оце — то „агітнув”.

2-ий к-ць. Пам’ятай: „чистая работа”. Біжи, як не „готовий” — приконч... і геть із дороги — десь у куці. 1-ий к-ць хутко вибігає праворуч). Ну й народ же тут... Зінований, огидний народ. Хоч що хоч — а слову не вірить. Ото — „хохлацкое упрямство”. Усе їм треба — помацати... Ну, а вже як попечеться... Ех-хе-хе... А хто винен? Більше ми самі й винні... Наобіцяли такі купи всього, що... Де ж то все виконати! От і вийшла — „неувязка”... Ха-ха-ха!... зі свободами — то просто таки й зовсім нуль у касі нашої славетної історії. Ех, трохи по-дурному той постріл... Ще зверне увагу... Ах, той Ванька... такий гарячий. Не довго що — і вже „на мушку”... (Сідає на пеньок, якийсь час сидить мовчки, задуманий).

1-ий к-ць. (увиходить з іншим). Ну, вже кінець — прикончив і замаскував...

2-ий к-ць. А це — хто?

1-ий к-ць. А це ж наш Максимка.

МАКСИМКО. Из собственним портретом...

2-ий к-ць. О-о... Грачов!... це — ти?

МАКСИМКО. Ха-ха-ха!... Це „самолічно” — я... І от я пароль йому: „Калуга”, а він на мене — чи глухий? — цілиться!... Я вже гукнув: „Калуга, Калуга”... Ти балда? Аж тоді він: „Фути, чорт... Да — „кулемет”... Ну, не гава?... А Максимка — не дурак... дистипліну поміє...

1-ий к-ць. Ну, ребята... Довольно ерунду пороть... Говори, що знаєш.

МАКСИМКО. Як будуть головні сили йти, — стрінуть вас десь отут — кулеметом.

2-ий к-ць. Та... На жаль, ніде нас хлібом-сіллям не стрічали.

1-ий к-ць. А перебіжчиків викрив? Які тут є?

МАКСИМКО. Так... Отой, що ви казали, Юрій — тут між ними. Та я ближче з ним — не можу... Він, мабуть, догадується. Тому я — осторонь.

2-ий к-ць. А „в расход” — не можна? Або навести тінь?

МАКСИМКО. Йому дуже вірять... А „в расход”... поспробую.

1-ий к-ць. Що ти ще знаєш?

МАКСИМКО. Де санітарний пункт — знаю... Ген там у лісі, у такому... у-у!.. замаскованому бункрі. Далеченько від дороги.

2-ий к-ць. Шкода, — ми не зліквідуємо. Збочувати не можемо. Ніколи.

МАКСИМКО. Я зліквідую... Ха-ха-ха!

2-ий к-ць. Чого смієшся? Що за жарт? Поясни.

МАКСИМКО. Не жартую, а — справді... Я німців наведу, і вони... 1-ий к-ць (у тон йому). Нам зроблять наше діло... Правильно! Чудесно ти поняв нашу діалектику!

2-ий к-ць. Використать ворожі сили... Добре... дуже добре!

1-ий к-ць. Максимка, дай залу!.. Доложу командирю, що ти — молодчина (подає і тисне йому руку).

2-ий к-ць (також тисне руку). Ну, будь здоров, молодче! Гасло хай ще те саме, правда?

МАКСИМКО. Так, так. Хай буде... Ще ніхто... Хоч деякі вже косо дивляться. Та я довго з ними не буду.

2-ий к-ць. Ну-да... Пройдем цей район — бросай і... паралельно з нами.

МАКСИМКО. Так що — направлення і далі на... Дрогобицьську нафту?

1-ий к-ць. Максимка, пам'ятай — „не балтать!”... 1-ий к-ць. Ні-ні — не сумнівайтесь, товариш старший! Помню... значить — пам'ятаю... Ха-ха-ха!.. Спішу, бо я теж „передова стежа”. Ха-ха-ха!.. До свіданія!.. тобто — до побачення! (сміючись вибігає праворуч).

2-ий к-ць. Треба б когось із „донесенієм” послати... 1-ий к-ць. Правильно. Я сам... А ти пройдиш. Дам через когось — і вернусь (повернувся і виходить ліворуч. 2-ий ковпаківець уважно оглянувшись навколо виходить праворуч). Сцена деякий час порожня. Потім зліва виходять — 1-ша, через якийсь час 2-га, потім 3-тя пара ковпаківців із крісами „напоготові” і поволі уважно розглядаючись проходять через сцену праворуч. Із появою 1-ої пари стає чути зліва далекі поодинокі крісові постріли, із появою 2-ої пари (1-ша тоді вже виходить праворуч) чути вже кулеметні серії, що густішають із появою 3-ої. Тоді заслона поволі спадає.

Заслона.

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

На тижці Червоного Хреста

Середина переділу — „кімнатки”, напівукопаного в землю бункру. Просто — ліжко, на ньому спить Юрко. Над ліжком під стелею — віконце. Ліворуч при другій стіні також ліжко, над ним — віконце. На ліжку ранений стрілець, Василь. Там же над ліжком у кутку — збразок, перед ним засвічена лампадка. У кутку при ліжках — ослинчик. Ранок.

Юрко, Василь, Сестриця, потім — Клим, Ігор, Івасик, Чотовий і Доктор.

СЕСТРИЦЯ (увиходить і каже про себе, півголосно). Спить, бідака... Ще спить... Ну — то хай почекає.

ЮРКО (прокидається, не цілком отямившись). Хто... хто почекає?

СЕСТРИЦЯ. Нічого, нічого... Спить. Там один одвідати вас хоче... Та він почекає.

ЮРКО. Ні... ні... я вже не сплю. Хай знайде.

СЕСТРИЦЯ. Та ваш сусіда ще он спить.

ЮРКО. Нехай... Ми — тихенько. (Сестриця навшинках виходить. Увиходить Клим).

КЛИМ (притишеним голосом). Добридень, друже!

ЮРКО (говорить не хутко, але вразво). О-о! Дай, Боже... Дякую, що не забуваєте.

КЛИМ. Та що ви?... Я так тоді турбувався, що вас нема... Усяково передумав... Були й такі, що казали: до своїх утік...

ЮРКО (жахнувшись). Та невже? Боже мій!... Хто б це міг казати?

КЛИМ. Найдивніше, що це наймолодший з наших — Івасик.

ЮРКО. Івасик? То це не зі свого він розуму вигадав. Це — хтось підшепнув.

КЛИМ. Тут і моєї вини трохи... Я не спинив Івасика... Шибнула і в мене думка.

ЮРКО (із жахом). Командире! І ви, друже?

КЛИМ. Пробачте мені, любий друже! Гадючі підшенти — як та отрута: знайдуть щілину всмоктатися... Та — хай йому!... — забудьмо. А от — чом же ви сигнала не подали?

ЮРКО. Свиснути?... Та де було свистати... Я ледве дихати міг. Я впав... Я кров'ю стікав.

КЛИМ. Оповідав потім Ігор, яким вас на другий день знайшли.

ЮРКО. Ігор, кажете? А де ж він тепер?

КЛИМ. Ще в нас. Але його до штабу кличуть. Щось йому важливе доручити мають. Я вже й про вас по команді подав.

ЮРКО. Та... хай про це потім. От Ігор... Може він перед від'їздом одвідає мене...

КЛИМ. Напевно. А от скажіть, як це там з вами було.

ЮРКО. А ось як. Як то я почув, що вже ви гостей частуєте, не стерпів — ціляти став туди, де чути гуркіт: ідуть... А котрийсь із них — пустив у мій бік кулеметну серію. То й тьохнуло мене... я впав. І вже потім... не перев'язав, а затиснув трохи ту, більшу рану... щоб кров не так текла... А що далі — вже не пам'ятав.

КЛИМ. Гаразд. А як тепер? Гояться?

ЮРКО. Та вже, дяка Богові. Чим далі — краще.

КЛИМ. Отож потім матимете відпустку — одвідати матір.

ЮРКО. Дякую. Але — коли? Друже, хіба покличте сестрицю, спитаємо... Вгляньте: може в сусідній кімнаті.

КЛИМ. Зараз, друже (виходить).

ЮРКО (озирається на сусіда). А що, Василю, уже не спиш?

ВАСИЛЬ (повернувши голову, слабким голосом). Та... і сон — і не сон...

ЮРКО. Не журись! Операцію витримав, то й далі витримаєш. Бач — доля з нами не жартує. (Увіходять сестриця і Клим).

КЛИМ. Так ото скажіть, сестрице, коли цей молодець зможе з вами заганцювати?

СЕСТРИЦЯ (усміхнувшись). Щодо цього — то не хутко. Казав доктор, що є обірвані жили. Шарпких рухів — не можна.

ЮРКО. Ні-ні... Не за те я журюсь. Це жарт. А от — коли можу встати. Потім поїду на відпустку.

СЕСТРИЦЯ. Доктор казав, що навряд менше як за два-три тижні.

ЮРКО. От і дякую. Це тільки так, для орієнтації питаю.

СЕСТРИЦЯ (звертається до Василя). А як у вас? Спалося?.. Може принести що?

ВАСИЛЬ (слабким голосом). Дякую... ще — ні. А спалося — з бідою...

СЕСТРИЦЯ. Гаразд. То я пізніш прийду (виходить).

КЛИМ (що перед тим підвіся з ослинчика та ближче став при ліжку Юрка). Знайте: ми приділені до групи командира Вовка... будемо дякувати німцям за „визволення...” Тож по відпустці — шукати зв'язку до командира Вовка... Про інше вам відомо.

ЮРКО. Оце — добре. Кортить мені ще й цим, „західнім” гостям подякувати. Ще про одне прошу вас, друже: як бачитеся там коли з тіткою Уляною, з дядьком Кирилом та всіма, що мене знають, то завжди від мене — привіт! От Пріся ваша — це золото щире!

КЛИМ (сумно усміхнувшись). Моя?... Ой, ні... Вірніш, мабуть, — ваша. Вона так про вас розпитує... Причарували ви її.

ЮРКО. Вибачайте, друже. Нічого я цавмисного не робив, щоб прихилити. Мені — про вас казали.

КЛИМ. Ет... Що з того... Відомо — серцю не накажеш. „На милування нема силування”... А що вона за вами так побивається... то це не що, як кохання. Гадаю, що й ваше серце — не кам'яне.

ЮРКО. У тому й біда, що тепер воно майже... розчахнуто... Але — годі. Кажу це як приятелєві і не хотів би вразити... .

КЛИМ. Та між нами ще й слова не було... Я в дорозі вам не стою.

ЮРКО. То дякую вам за щире слово.

КЛИМ. Я вже йтиму. Там чекають.

ЮРКО. А як там у нас тепер?

КЛИМ. Охочих прибуває. Розгортаємо організацію (подає правицю, Юрко потиху подає свою). У цей час почувся правобіч голос сестриці: „Можна, можна... заходьте”. Увіходить Ігор).

КЛИМ. О... чи ж я не казав... .

ІГОР (у тон йому). Що хто має бути, то буде... Добридень добрим людям!... як усе казав покійний дядько Варивон.

ВАСИЛЬ (спершу злякано трохи підвіся, потім застогнав). Батько... О, Боже... .

ЮРКО. Це ж Василів батько.

КЛИМ. Мужности, друже! Вам слід гордим з того бути, що ви син такого батька.

ЮРКО. То як це... з дядьком Варивоном?

КЛИМ. Його знайдено в кущах — простреленого... У потилицю.

ЮРКО. Невже й це їх „робота”?

ІГОР. Без жодного сумніву — це „братці” визволителі.

КЛИМ. І ми всі гідно громадою поховали його... Але я вже йду. Кріпиться, хдопці!

УСІ ІНШІ. Слава! (Клим стає на струнко, виходить).

ЮРКО (до Ігоря). Присунь ослінчика, сідай — побалакаємо.

ІГОР (сідає при ліжку). Слухай... Ти мені обіцяв, але й досі не розповів про ту свою річ у чагарниках жовтосилу. А я ж ось маю вже від'їхати... „Відбатую” тобі часу скільки хоч, якщо зараз можеш.

ЮРКО. „Відбатую”... Це вже чую, друже, від тебе тхне Лівобережжям... Чекай — не сердя, — ну... пахне. Либонь це наша сестричка, ця Наталка-Полтавка тебе так „ізкозачила”? То й для тутешніх дівчат, мабуть, ти вже — пропаний, правда?

ІГОР (споважнів). Ні, друже... ще й сам не знаю... Ще ж бо й жодної поважної розмови...

ЮРКО (також поважно). Ні, ні... це я жартую. Золоті руки має... Гадаю, що й серце. За те, каже, що її звільнили з німецької неволі, з того транспорту, хоче вона віддячитись... Але чекай, Ігорю. Кажеш, жодної розмови... Але як звати — мабуть знаєш.

ІГОР. Звати — знаю. Ївга, тобто — Євгенія, а пестлива форма: Ївжуня, Ївженька.

ЮРКО. Та воно від пестливої до голубливої мови — крок був би невеличкий...

ІГОР. Ой, друже! Ми в такий проклятий час живемо... що нам кохання — розкіш недопущенна... Прокляття всім, що напосілись на нашу долю (схвильовано підводиться з ослінчика, стиснувши п'ястухи).

ЮРКО. Любий друже! Несімо свій хрест без ремства... і розпуки. Будьмо гідні великого часу.

ІГОР. Друже! Ремство мое не на долю нашу — вона велична в нас і героїчна... Проклін мій — людозвірам, що її наскудять нам (сідає)... І от скажи, чи мав я право своїм „освідченням” спокій дівчині каламутити?... Та ж вона в моїх очах вища за всяких там оспіваних та розмальованих Беатріче. Це ж героїня наша.

ЮРКО. Розумію і схвалюю твою поведінку.

ІГОР. Дуже тобі вдячний, що мене розумієш. Як сказав якийсь поет: „На вівтарі обов'язку ми — жертвна свічка”... І згоримо на цьому вівтарі... Та — чи зрозуміють нас?... Але — покиньмо. Кажі про свос.

ЮРКО. Нехай — і годі. Отже, слухай.
 Про попереднє — це ти знаєш.
 Що ж далі сталося — оновім.
 Як трохи кров угамував,
 я силкувався був підвестись —
 таки подати вам сигнал...
 Але тут памороки враз
 у голові мені забило...
 І з того я пенька скотився,
 що був схилився вже до нього,
 поміж кущі якись колькі...
 Між ними був і дряпоштан, —

тепер же саме він цвітує.
Його ти запах, певно, знаєш:
у ньому є щось і п'янке...
Ти ж наказав мені такого
про цей правічний наш релікт...

ВАСИЛЬ (що все уважно прислухався). Не сердіться... Я — спитати хочу... Те — розумію. А що то — релікт?

ІГОР. Це такі, друже, рослини чи тварини, що були на нашій землі, коли ще нашого народу тут зовсім може й не було.

ВАСИЛЬ. А хіба колись тут нашого народу не було?.. А де?

ІГОР. Тоді люди ще неписьменні були. То звідки довідатись? Хіба щось — та й то дуже обмаль! — з отих розкопок, що то вчені де-не-де по могилах роблять.

ВАСИЛЬ. А-а... Так, так... Дякую. Уже — не буду.

ЮРКО. Ну, ну... От я — заснув. Та видив-сниця

я ще в житті таких не бачив, —
бо всі епохи землетворчі
промиготіли ніби фільм...

(У цей час тихенько увійшла сестриця і слухає. Помітивши, що Юрко спинився, питає).

СЕСТРИЦЯ. Коли це не секрет — можна мені послухати?

ЮРКО (лагідно усміхнувшись). Жодного секрету. Скільки завгодно, сестрице!.. (І тут майже вбігає до кімнати Івасик і стає струнко, та побачивши сестрицю трохи ніяково і майже півголосом проказує: „Слава Україні!“). Інші — дехто усміхнувшись — відказують: „Слава!.. слава!..“).

ІГОР. От ще цього козарлюги нам бракувало! Сідай, хоч... Ось у ногах Юрка, на ліжку.

ІВАСИК. А це... не таємна нарада? Можна — мені?

ІГОР. Ото вже тебе ті „таємні“ настрахали... Ні, — от іще страшніше почувеш. Це про те, що снилося тоді Юркові... Кажі, Юрку.

ЮРКО. Отож — це все, немов у фільмі,

що зір чарує і жахає,
промиготіло, прогуло.
Але й не був це фільм бездушний,
бо сам я в ньому участь брав.
То динозавр за мною гнався,
то з ікловіром я змагався, —
мов тренувався в ватажки,
то на гіллі у дощ гойдався,
а там десь — грім і блискавки...
Гадаю, що відчайним криком
крізь сон не раз тоді кричав,
а може й реготався дико,
бо з дикунами й танцював...

ІВАСИК. Ти — танцював?.. Ти ж ранений у ногу...

ЮРКО. Ти — отетерів?.. це ж був сон...

Чи прокидався — не пам'ятаю.
Та це чудна була сноява,
бож у свідомості моїй
була до болю гостра певність,
що в дійсності я ще — живу...
Та в пам'яті й таке ще тьмиться.
Боли я руки розкидав, —
на щось колюче натрапляв...

ІВАСИК. Ага, то — знаю: був їжак.

ЮРКО. Чекай... почувеш далі ще...

Аж на світанку спокійніше
я був заснув... Та раптом кинувся:
ой, що це?... де я?... Я забувся...
Та як порушив я ногою,
то біль свідомість привернув.
Почав з кущів я висуватись
розквітлого вже дряпоштану...

ІГОР. Вибач, що переб'ю. Пропоную, як це вже казав тобі, не називати „дряпоштаном". Цю непочесну назву дали йому поліщуки, бо він дряпається своїми колючками. От називаймо, як чув я іноді, — „жовто сил". От, хто знає, є така рослина „дев'ятосил"...

СЕСТРИЦЯ. „Дев'ятосил" — так, це лікувальна рослина. У нас, на Полтавщині, старші жінки та інші, хто знається на цьому, так вибирають його.

ЮРКО. Обома руками підписуюсь...

ІГОР. Пробач... Кажі, як не забувся.

ЮРКО. Що, не бійся — пам'ятаю... І пам'ятатиму повік.

Присунувся я до стовбура —
а це була стара ялина, —
на нього й сперся напівлежма...
І гарний образок побачив:
на стовбурі ялини теж,
що тут була за кілька кроків,
крутився там жовтястий веврик, —
то підбіжить угору й знов
тихенько сунеться у діл...
Аж гляну ось: під стовбуром —
їжак там купкою сіріє,
і вгору мордочка — нюхтить...
Аж усміхнувся я про себе:
так от — по велетнях примарних —
звелась до чого боротьба...

ІВАСИК. Я знаю: це вевриком ти звеш білицю.

ІГОР. Так, так... „Білиця", „білка" — назва не завжди доречна. Он веврики в Канаді — сірі, а є і чорні.

ІВАСИК. Юрку, колись мені розкажеш ще й іще, бо тут я не все второпав... То може ще й мені таке присниться. (Усі посміхнулись. Івасик засоромився).

ІГОР. Та якби тобі таке приснилось, то ти б злякався, зірвався б та й тікав.

ІВАСИК. А чого? Я б знав, що це мені сниться. Бо я — хотів. (Усі сміються).

ІГОР (ніби поважно). Івасику, пам'ятай: Юрко спав цілу ніч у кущах жовтосилу. Розумієш? А чи міг би ти цілісіньку ніч перебути сам-один у лісі?

ЮРКО. І я тобі скажу, Івасику. Ти чув, мабуть, про русалок, про лісівку, лісовика...

ІВАСИК. Авжеж чув. То що?

ЮРКО. А ніде не зустрів?

ІВАСИК. Ще ні (дехто посміхнувся).

ІГОР. Чекай, чекай... Це ще дурниці. А от чи не доводилось тобі чути, як вие Анцибір, або інколи так жаско він регочеться. Це той, що дуби трощить або й з корінням вириває. А може чув, як ухкає та в воді хлюпочеться Анциболот? Це той, що греблі рве та крутить вири.

ІВАСИК (трохи зніяковілий). Ні, не доводилося... Це вони, мабуть, — уночі, а я в лісі вночі сам не почував.

ЮРКО. Нічого, козаче! Ще доведеться. Приходь частіше до мене — багато дечого скажу. Дещо й про давнєзну давнину розповім. Про ящірок таких величезних, як кониця сіна, ще й про тих, що літали, як лилики. Почуєш про такі дива, що тобі (уриває, бо в цей момент увіходить чотовий охоронної чоти)...

ЧОТОВИЙ (людина старшого віку, рухи поважні, але енергійні). Увага! Попередження тривоги. Так от: хто яку зброю має (до Юрка). Ви стріляти можете?

ЮРКО. Тільки дайте з чого.

ЧОТОВИЙ. От масте револьвера (подає).

ЮРКО. А чом же „макогона” не даєте?... Дайте й гранату.

ЧОТОВИЙ. Хочете? Беріть... аби лишень здужали (подає гранату. До Василя). А ви, друже, можете?

ВАСИЛЬ. Руки вже діють... живим не дамєя.

ЧОТОВИЙ. Беріть револьвер (подає). Увага! Ще тривоги нема. Стежа сповістила, що ген аж на соші якийсь рух німецького війська. Тож далі — або тривога, або — відкликання. Але не турбуйтеся — уже післано по відсіч (виходить, за ним сестриця).

ЮРКО. Івасику, щось тебе питаю.

ІВАСИК. Ну, а що?... питай.

ЮРКО. Ти признайся: хто тобі щось про мене казав, як ото після бою мене не знайшли?

ІВАСИК. Багато балакали... А про що саме?

ЮРКО. А що то — „він до своїх утік”. Хто це тобі казав?

ІВАСИК. Хто це казав?... О, вже згадав: то Максимко...

ЮРКО. Це той, що з поліських повстанців?

ІВАСИК. Він давно не в нашій сотні... у Бурульковій. Його командир туди післав. Але між нашими іноді буває...

ЮРКО. Чом ти про це командирові не кажеш?... (трохи тихше). Хм... А може й справді... (до Івасика). Ох, дурненьке ж ти сало — без хліба. Таж тут можуть діяти наслані ворогом...

ІВАСИК (злякано). Як — ворогом? Тобто — шпигуни?!..

ІГОР. Вони — і шпигуни, і провокатори. І підшпунтують, і вивідують, що їм треба.

ЮРКО. Пригадай, може тебе хто і про пункт питав?

ІВАСИК. Про пункт?.. І Максимко питав.

ЮРКО. І Максимко?

ІВАСИК. Я не хотів був казати, бо, кажу, — спитаю командира, а він тоді: „ні, не кажи, — як сам не знаєш, не питай. . . я сам спитаю”.

ЮРКО. А ти — що?

ІВАСИК. То я тоді сказав, що трохи знаю. Та як знайти, показав. . . А потім спитав, нащо йому. А він каже: „товариша одвідати”.

ЮРКО. Ох, яке ж ти ще ягнятко. . . Пам’ятай: не на те язик, щоб тільки ним плескати. Навчи його — де треба — і мовчати. А про Максимка обов’язково командирові скажи.

ІВАСИК (засоромлений, ширю). Скажу, скажу. Юрку, ти мені вибач, що я так. . . (уривас, бо почувся стук, двері відчинилися. Увійходить доктор, за ним сестриця. З обличчя доктор — жидівського походження. Привітно усміхнений).

ДОКТОР. Слава Україні! (усі, крім хворих, підводяться, відповідають: „слава!”). Будь ласка, — ви собі розмовляйте. Це я — одвідати: як друг почувася себе по операції (підходить до Василя, півголосом питає, той щось відповідає).

ДОКТОР (голосніше, до Василя). Добре, добре. . . Я ще надвечір зайду.

ІГОР. А я оце, друже докторе, зайшов уже з другом Юрком попроситися. Мене відкликають до Загального Командування.

ДОКТОР (до Ігоря). Справді. Від когось я чув. . . Бажаю успіху (підходить, подає Ігорові руку). Вітаю. . . Дай, Боже! На загин ворогам, Україні на славу!

ІВАСИК (трохи зніяковіло). Можна, докторе. . . про щось поспитати вас?

ДОКТОР (добряче посміхнувшись). А чому ж — ні? Питай.

ІВАСИК. Чи ви, докторе, так само любите Україну, як і ми? (усмішка в усіх на обличчях, Івасик ще більше зніяковів).

ДОКТОР (поважно). Так, молодий мій друже, бо Україна також є і моя Батьківщина і мої батьків.

ІВАСИК (трохи осмілений поважним тоном доктора). А я чув, що в жидів Палестина — це Батьківщина їхня.

ДОКТОР. То, друже, таке вже давнє і далеке, що давно в легенду обернулось.

ІГОР. Бачиш, Івасику, цим тобі друг доктор каже, що там, де і він і його діди-прадіди жили, там і є рідна Батьківщина. . . А вірний син своєї Батьківщини повинен і любити і захищати її.

ДОКТОР. Один якийсь знаний мандрівець сказав про Україну, що її полюбить кожний, хто своїми очима бачив її. . . А зненавидіти її може хіба сусіда, що заздреним оком на її багатства чигає. . . Бо й справді — і підсоння, і люди своєю вродою та влачею заповнюють — і тіло й дух.

ІВАСИК (поривно встає, підходить до доктора та, зробивши „струнко”, простягає руку і каже). Дякую, друже докторе. . . Слава Україні!

ДОКТОР (подає правицю, лівою легенько поплескав по спині Івасика).

Слава!.. Слава і великим, і малим героям! (Далі звертається до Юрка). Як же ваші справи, друже? Ворушите чогою?

ЮРКО. Уже, вже, друже докторе... А чи пробувати вставати?

ДОКТОР. Якщо не відчуваєте гострого болю — пробуйте... Потихеньку, не знагла.

ЮРКО. Дякую, друже докторе, за поміч і увагу.

ДОКТОР. Іду — до інших. Слава Україні! (виходить).

ІНШІ — ІВАСИК усіх покриває: Слава!.. слава!

ІВАСИК (щось ніби пригадав). Юрку, я ще до тебе — пізніш (майже вибігає).

ІГОР (стає біля Юркового ліжка). Так от, друже, — видужуй та готуйся потім до поважної акції... А тепер — до побачення! Напишу — при першій нагоді (стискає правицю Юркові. Потім обернувся і, подаючи руку сестриці, каже). А вам, любя сестрице, дякую, що так гарно доглядали мого друга й побратима... І також кажу: до побачення!

СЕСТРИЦЯ (трохи зашарілась, відповідає притишено). Щастя, Боже... І... до побачення.

ІГОР (до Василя). Видужуйте, друже! До побачення... колись — у Києві! (зробивши „струнко“, виходить).

ЮРКО. Добре, що це його переносять. Здібний хлопець (номітивши блідість обличчя сестриці, каже до неї). Що вам, сестрице, не добре?

СЕСТРИЦЯ (трохи схаменувшись). Ет, що гам... Трохи голова... Може — брак свіжого повітря.

ЮРКО. То може вийдіть нагору, пройдіться лісом... це pomoже (потер собі чоло, притишеним голосом). Сестрице, вибачте, що буду казати... Друг Василь чує, але він буде мовчати. Правда, друже?

ВАСИЛЬ (поволі, поважно). Так... Слово моє — слово вояка.

ЮРКО. Так от послухайте, сестрице. Тому насмілююсь казати, що ми з Ігорем — щирі друзі... Він ненавмисно виявив мені темницю свого серця. А вам виявити цього не мав, каже, нагоди. А тепер ще, як він від'їздить... Ви не сердитесь на мене за цю мову?

СЕСТРИЦЯ (зашарілась, поважно). Ні, ні — не серджусь... Я ще вам і вдячна дуже. Тепер — на серці легше... Та що ж — не такий тепер час.

ЮРКО. Уявіть собі, що й Ігор таке сказав. „На вівтарі обов'язку — ми жертвна свічка“, — оці слова він проказав тоді.

СЕСТРИЦЯ (схвильовано). Дякую... дякую за прихильність (хутенько виходить).

ІВАСИК (зараз по виході сестриці з'явився в дверях і — до Юрка). От і добре, що вже й сестриця вийшла.

ЮРКО (усміхаючись). А ти гадав, що знов „таємна нарада“?

ІВАСИК (заклопотано). Ні... Ні-ні!.. Я листа до тебе маю...

ЮРКО. То давай... А від кого ж то?

ІВАСИК (трохи знесмілено глянувши вбік Василя). Та... це від Прісі... Вона мене так гарно просила передати... та щоб ніхто, каже, не бачив... Але ж Василь нікому не скаже?

ЮРКО. Авжеж. За Василя не бійся.

- ІВАСИК (подає лист у коверті). Ще вона мені призналася, що й одвідати хотіла б тебе, та стидаюся, каже... що кепкувати з неї будуть... А листа — щоб на самоті доручив... То я чекав, поки сестриця вийде...
- ЮРКО. Красенько тобі дякую... Ось бач — ти вже й „стратегію” починаєш розуміти. Може й ще казала щось?
- ІВАСИК. Та — щоб довідатись, чи здоровий і коли вийдеш.
- ЮРКО. Скажеш, що може й за тижнів два або й раніш. От прочитаю, то щось іще скажу. А може й напишу.
- ІВАСИК. Читай... Я вигляну... може чотовий що скаже (хутенько виходить).
- ЮРКО. Хм... Ігор правду казав... І дівочий сором перебороло. (розриває коверту і починає тихцем читати, подаючи інколи деякі репліки: „бідненьке”, „ну, бач”, „диви” тощо).
- ВАСИЛЬ (зідхає, через якусь хвилину каже). Вибачте, друже... Скажу тільки: я вам заздрю. Про вас не так як про мене... турбуються.
- ЮРКО (усміхнувшись). Не журіться, друже. Не кожному нагода є. А як — ні, то хоч тим тіштесь, друже, що про нас із скреготом згадують — і „фюрер” і „атец народаф”... О, ті виродки — не забувають!... (тихцем далі читає. Через хвилину вбігає чотовий і викрикує).
- ЧОТОВИЙ. Тривога! Доки відсіч надійде — боронимось самі (хутко вбігає).
- ЮРКО (що урвав читання листа, слухаючи чотового, дере потім листа, клаптики його кидає за ліжко та з великою намагою підводиться). Ну, Боже, поможи нам! Василю!... тільки остання куля — собі... Живцем не дамоя... Іду і я... (Бере спокійно зброю і, трохи кульгаючи, виходить). Спершу чути далекі постріли і кулеметні черги. Потім черги втихають. Крісові постріли густішають, чути поодинокі вигуки. Василь, накривши голову коцом, тримає револьвер зверненням до дверей. Чутно окремі вибухи гранат. Через якийсь час у відчинених дверях з’являється постать Юрка, що напівплазма — він ранений у плече — всувається до кімнати і знесилено схиляється на долівку. Стрілянина поволі втихає. Далі — чути тільки віддалені постріли).
- ВАСИЛЬ (дивиться вбік дверей, де лежить стиха постогнуючи Юрко). Друже Юрку! Що з вами? Ви ранені? (Не почувши відповіді, намагається встати). Ох, коли б підвестися... (знову знесильно схиляється на ліжко. Через хвилину Клим заглядає в двері).
- КЛИМ. Юрку, Василю, ви — живі? (побачивши Юрка на долівці, схиляється над ним і каже). Ого-го... кров. Василю, — може яка шмата, (хутко метнувся до Василя, той подає шмату. Клим схилився над Юрком, розстібає, закладає шмату. Юрко неприємний постогнує).
- ІВАСИК (чути спершу його голос, потім визирає з дверей). Командире-е!... Де командир?... О, ви тут... Командире! (говорить задиханий)... Уже втекли... німці... І Максимко з ними був...

КЛИМ. Це той, що на Юрка казав?

ІВАСИК. Той, той... Я пізнав... хоч і в німецьке вдягнений. Хлопці його схопили.

КЛИМ. Треба покарати Юду.

ІВАСИК. Він уже назад від німців тікав... Та наші його підстрілили. (змінивши голос, оглядає). А чом Юрко не на ліжку?

КЛИМ. Він тяжко ранений. Він теж стріляв.

ІВАСИК (падає навколінки з криком). Ой, Боженьку!... може й загине... через мене!

КЛИМ. Івасику, що ти верзеш? Це німець на нього стріляв, але вже він убитий.

ІВАСИК (крізь плач). Це він... німців навів... Максимко... він дунив мене, проклятий... Я ж про пункт йому сказав... Ой, Боже, Боже... (Тихо підводиться).

КЛИМ. Чому ж мене не питав? Максимко ж утік від нас.

ІВАСИК. А я не знав... Він брехав, що ви... до Бурулька післали (майже стогне). Ой, я... я винен!

КЛИМ. Івасику, ділами спокутуєш гріх. А на Максимка буде суд. Поклич сестрицю.

ІВАСИК (раптом стелується, випростовується і, стиснувши п'ястук, вигукує). Друже командире! Клянусь: віддячу — тим і тим! (прожогом вибігає).

КЛИМ (до Василя). Лежіть, друже, спокійно. Напад відбито. Героїв поховаємо. Пункт негайно перенесемо в інше місце (виходить).

Заслона.
